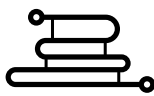

Biblioteka
JANUS

TIM press

Biblioteka

JANUS

AURELIAN CRAIUTU

Zašto ne umjerenost?

Pisma mladim radikalima

Naslov izvornika

Why Not Moderation?

Letters to Young Radicals

Copyright © Aurelian Craiutu 2024

Prijevod ove knjige objavljen je u dogovoru s

Cambridge University Pressom.

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o.

tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-369-062-9

Prevođenje ove knjige ljubazno je potpomogao Fund for Central & East European Book Projects, Amsterdam

Aurelian Craiutu

ZAŠTO NE UMJERENOST?

Pisma mladim radikalima

S engleskoga preveo

Marko Maras

Zagreb, 2025.

Ova knjiga se ni iza koga određeno ne svrstava; pišući je, nisam mislio služiti niti se suprotstavljati ijednoj stranci; prihvatio sam se, ne drukčijega, nego dalekovidnijega gledanja od stranačkoga; pa dok su stranke zabačljene sutrašnjicom, ja sam htio misliti na budućnost.¹

Alexis de Tocqueville

SADRŽAJ

Napomena čitatelju	7
O ovoj knjizi	11
Prolog: Zašto radikalna umjerenost?	13
Prvi dio: Svijet u kojem živimo	19
Drugi dio: Kakva je vrsta vrline umjerenost?	43
Treći dio: Imaju li umjerenjaci političku viziju?	103
Četvrti dio: Duh umjerenosti	195
Peti dio: Kome danas treba umjerenost?	253
Epilog: Pravila za „radikalne umjerenjake“	279
Zahvale	291
Bilješke	295
Kazalo imena	329
O autoru	333

NAPOMENA ČITATELJU

Ako smatrate da već imate umjerene poglede i zadovoljni ste njima, to je dobro, ali možda ćete svejedno imati koristi od ove knjige. Iako nije upućena izravno vama, u njoj biste ipak mogli naići na iznenađenja, od kojih bi vas neka mogla „raspaliti“ u dobrom smislu riječi.

Ali ako ste mlad, strastven i ambiciozan radikal, ovo je svakako knjiga za vas. Jer ovdje ćete naći argumente koji osporavaju sve u što vjerujete. Ova *Pisma* vas pozivaju da čujete one koji se ne slažu s vama i spremni su razgovarati s vama, ali i učiti od vas. Vjerojatno će vas natjerati da preispitate i izoštrite svoja uvjerenja i sklonosti. Čak biste mogli usvojiti jače argumente za kritiziranje ili odbacivanje uvjerenja vaših suparnika. Ako se ne dogodi ništa od navedenoga, možda ipak na ovim stranicama nađete nekoliko misli i citata koji će vas navesti na razmišljanje.

Dakle, otvorite ovu neobičnu knjigu, pročitajte je s mješavinom radoznalosti i gnušanja, i budite spremni da vas očara i raspali u isto vrijeme. Ako vam se ne sviđa njezin ton ili sadržaj, nemojte je odmah zatvoriti. Nastavite čitati, dajte joj drugu priliku. Nemojte se

uvrijediti! Možda joj se jednog dana vratite s novim gledištem. Ako vam se pak na ovim stranicama nešto sviđa, ako vam išta privuče pozornost i potakne vas na razmišljanje, usredotočite se na to i zanemarite ostalo. Kakvu god korist izvukli iz nje, svakako podijelite tu korist s drugima. Ideje utječu na ljude!

Povrh svega, ne zaboravite na kraju izdvojiti malo sućuti (i milosrđa) za autora ovih redaka. U našem dobu gnušanja, objavljivanje ove knjige neki će (najvjerojatnije) smatrati bezbožnim činom ili neslanom šalom. Autorovi će ultrakonzervativni prijatelji reći da je otišao previše ulijevo (da je previše „*woke*“), a njegovi liberalni čitatelji da previše skreće udesno (i da je „reakcionaran“). Platit će cijenu zbog toga što hvali nepopularne vrline i proziva mlade radikale zbog njihovih iluzija i retorike.

Njegovu umjerenost neki će prokazati kao kuka-vištvo, a drugi kao izdaju. Blagost kojom se odnosio prema protivnicima i kritičarima bit će naplaćena grubim uvredama, otvorenim prezirom ili pukom ravnodušnošću. Oni koji velikodušno prihvate autorove dobre namjere tvrdit će da on, istina, nije išao ničijim stopama i da je pokušavao (koliko je mogao) gledati dalje od strančarstva, ali da ova knjiga predlaže rješenja koja su krivo usmjerena, nepromišljena ili jednostavno pogrešna. Drugi će isticati proturječja i pretjerivanja u autorovim argumentima, njegove labave definicije i pretjerano pozivanje na autoritete. Jedni će mu predbacivati bahatost i samouvjerenost, a drugi kameleonsku narav, pompozne fraze ili nedostatak „muževnosti“.

Iako je autor pazio da ne povlači lažne paralele i da ne izmišlja suprotnosti, mnogi će ga ukoriti što

kritizira ljevicu u trenutku kada dobar dio desnice i dalje podržava „Veliku laž“ i promiče štetno manijehstvo i kult ličnosti koji ugrožavaju budućnost naše demokracije. Drugi će ga kritizirati da je strog prema desnici u trenutku kada radikalna ljevica vodi tvrdokornu kampanju da uvede kontroverznu *woke*-politiku posvuda u državnu upravu, kulturu i obrazovanje, kao i u svakodnevne ljudske odnose. Najrevniji kritičari s obiju strana upozoravat će da ne smijemo ni pokušavati primijeniti autorove pogrešne lijekove na naše nevolje, jer bi ih to podvostručilo.

Kakve god bile prednosti i mane ove knjige, čitajte je kao da njezin autor još traga za istinom. On je *homo viator*, koji ne nudi nikakve konačne zaključke ni pozitivna otkrića, nego samo teška pitanja i probleme čija se rješenja moraju tražiti zajednički. Kamo će on odavde poći? Gdje će potražiti utočište? To nitko ne zna. Ali znamo da u nekim prilikama treba izgovoriti istinu i reći: ovo je moje uvjerenje, ovo je moj stav, i ja ne mogu drukčije!

O OVOJ KNJIZI

Knjiga *Zašto ne umjerenost? Pisma mladim radikalima* napisana je kao imaginarni dijalog s dvoje mladih radikala. To su „Lauren“ s ljevice i „Rob“ s desnice. Za razliku od autora ove knjige, oni ne vjeruju u umjerenost. Njihovi se glasovi javljaju u Prvom, Četvrtom i Petom dijelu. Ponegdje ih tjeram da o trenutnom stanju naše politike kažu ono što su stvarni novinari pisali u raznim medijima, kao što su *The Jacobin*, *In These Times* i *n+1* na ljevici i *The American Conservative*, *American Greatness* i *American Mind* na desnici. Zbog toga njihove izjave povremeno sadrže citate iz tih članaka.

Odmah na početku treba istaknuti blisku vezu između umjerenosti i dijaloga. U iskrenu razgovoru nitko nema monopol nad istinom. Nema konačnih odgovora, nego samo provizorne ideje i pretpostavke, koje se često iznose zaigrano kako bi pobudile našu maštu i naš interes. Za ovu knjigu odabrao sam eklektičan žanr u kojem se izmišljena pisma i kratki eseji izmjenjuju s dinamičnijim formatom „pitanja i odgovora“ koji dočarava žive glasove sudionika.

Klasični primjeri prvog tipa su Senekina *Moralna pisma Luciliju*, pisma lorda Chesterfielda (*Dragi sine*),

kao i Rilkeova *Pisma mladom pjesniku*. Te su čudesne knjige nenadmašni uzori, ali ne bave se političkim pitanjima. Posljednjih dvadesetak godina, nakladnička kuća Basic Books objavljuje biblioteku „Umijeće mentorstva“ u kojoj se nekoliko knjiga bavi političkim pitanjima. Iako nemaju istu perspektivu, teme i format kao ova knjiga, dva su naslova bila posebno korisna za moj projekt: *Pisma mladom aktivistu* Todda Gitlina (*Letters to a Young Activist*, New York: Basic Books, 2003.) i *Pisma mladom nezadovoljniku* Christophera Hitchensa (*Letters to a Young Contrarian*, New York: Basic Books, 2001.). Još ću spomenuti jednu kratku knjigu namijenjenu mladim učenicima, koja je i danas iznenađujuće aktualna: *Microcosmographia academica* F. M. Cornforda (1908.).¹

Što se tiče druge kategorije, dobar primjer (kratke) knjige koja se bavi političkim temama u živahnom formatu izmišljenog dijaloga jest *Truba razuma* Lea Rostena (*A Trumpet for Reason*, New York: Doubleday, 1970.), objavljena malo nakon burne 1968. godine. Rosten se duhovito i žestoko uhvatio u koštac sa stavovima nove ljevice i desnice, za koje je smatrao da su zamalo doveli do raspada države. Tako je nastalo to kratko humoriistično djelo, koje istodobno pobija naivne romantičare, nasrtljive militante i lukave demagoge.

Pod naslovom svakog poglavlja stoji citat koji je pomno odabran u skladu s dotičnom temom. Počinjemo nečim što svatko osjeća na svojoj koži – današnjom krizom liberalne demokracije – a završavamo s nekoliko pravila za „radikalne umjerenjake“ kako bismo pokazali čitatelju da je umjerenost zapravo složena i teška vrlina koja će nam pomoći da se nosimo s izazovima današnjice.

nedodirljivima, kritičari se stavljaju na stup srama, a umjesto potrage za istinom nastupaju dogme.

Uvijek je lako (i primamljivo) optuživati druge – uvijek one druge, nikada nas same – za manjak jasnog osjećaja za dobro i zlo, za zbunjenost, ravnodušnost, zabludu ili nedostatak moralne jasnoće. Ali tu sklonost skupo plaćamo. Kad smo pretjerano sigurni u svoja uvjerenja, i u ime moralne jasnoće više ne priznajemo da treba sagledati sve strane neke priče, ili kad proglašavamo tabu-teme, onda se odričemo svake objektivnosti, kao i spremnosti da odvagnemo prednosti i nedostatke svake teme. Umjesto otvorenih pitanja i nijansa, uvodimo kategoričke i apodiktičke odgovore koji onemogućuju slobodnu razmjenu mišljenja i osporavanja.

Ne bi bilo loše povremeno gajiti sumnju i cijeniti ljepotu nijansa.⁸ Bojim se ljudi koji nikad ne sumnjaju, jer takvi su skloni fanatizmu. S druge strane, skeptičan sam i prema onima koji odlaze u drugu krajnost i sumnjaju u sve. Ako se zlorabi, sumnja također može biti previše narcisoidna te dovesti do cinizma i bahatosti.

Stoga vas pozivam da se ne opijate vlastitim zamislima i da se suzdržite od pozivanja na moralnu čistoću kako biste progurali svoj politički program. Uvijek dopustite svojoj skepsi da se bori protiv vaše samouvjerenosti. Bolje je biti strog prema sebi i velikodušan prema drugima nego obratno. Nadasve je važno da ne odjenete samo jedno ideološko ruho koje obećava moralnu sigurnost ili čistoću. Zapamtite da se možemo primicati istini samo sa skromnošću i umjerenošću koje dolaze iz srca.

Ali o tome će biti više riječi u idućem pismu. Doviđenja! Vaš...

2

Protiv politike ratovanja

*Ako ne jurišate na pilotsku kabinu, umrijet ćete!*¹

Michael J. Anton

Već ste me korili tvrdeći da izbjegavam suvremenu politiku. Ali čak i da sam je htio izbjegavati, ne bih to mogao zbog sadašnje razine hiperpolarizacije i bijesa koja i mene jako zabrinjava. Predlažem da krenemo od kontroverznog eseja Michaela J. Antona, istaknutog desničara i bivšeg dužnosnika Trumpove vlade. On je napisao glasoviti (i zloglasni) članak „Let 93“, objavljen u časopisu *Claremont Review of Books* u rujnu 2016. pod pseudonimom „Publius Decius Mus“.

Izabrao sam Antonov esej kao dobar primjer politike ratovanja koju umjerenjaci poput mene kategorički odbacuju. Ako ga još niste pročitali, preporučujem vam ga. Ne zato što bih se slagao s njegovim tezama – daleko od toga – nego zato što ima provokativan stil koji nam daje važnu pouku o radikalnoj politici desnice. Kao što je rekao jedan kritičar libertarijanac: „Svakako nesvjesno, a možda čak i tragično, Michael Anton je superprijenosnik zaraze koji je unio virus reakcionarne desnice u krvotok konzervativnog intelektualnog pokreta.“²

Naravno, Anton nije otkrio novi politički planet. Sličnu su tezu već iznosili mnogi drugi, pa i Carl Schmitt, najistaknutiji pravni stručnjak fašizma. U

uvjerenja bez vrijeđanja ili povrede drugih. Stvara prijateljsku atmosferu u kojoj teški pregovori i neophodni kompromisi postaju mogući.¹⁵

Istodobno učite od bahatosti onih koji misle da znaju sve odgovore prije nego što su pitanja uopće postavljena, tobožnjih pravednika koji slušaju samo istomišljenike i boje se nepoznatih misli. Pazite da ne optužujete svoje kritičare za mikroagresiju kad vam oponiraju čvrstim argumentima. Budite otvoreni za kritiku i saslušajte sve što se može reći protiv vas. Ne stavljajte drugima riječi u usta, nego čujte ljude koji u stvarnosti zastupaju uvjerenja koja želite pobiti. Kako biste pod nogama imali čvrsto tlo za vlastita mišljenja, morate biti u stanju uživjeti se u one koji misle drukčije i naučiti prepoznati najuvjerljivije protivničke argumente prije nego što ih pokušate opovrgnuti. Dijalog je pritom ključan preduvjet.

Nema sumnje da je to jako zahtjevno za svakoga. Svi smo skloni izbjegavati prijepore zbog straha da nas ne ignoriraju, pa se držimo svojih stavova kao dogme i oslanjamo se na gotove formule da ih potvrdimo. Čežnja za idilom može prerasti u lošu naviku, u potiskivanje istine radi odanosti vlastitom političkom plemenu.¹⁶ Toga se uvijek morate čuvati, bez obzira na sve. Kao misaona praksa i disciplina, dijalog je ključan za borbu protiv govora stada i mišljenja stada u svijetu u kojem cvate sektaštvo, ideološka nesnošljivost i hiperpolarizacija.

Njeguajte vještinu dijaloga i civiliziranog neslaganja te pokušajte živjeti u istini čak i kad to šteti kratkoročnim interesima vaše stranke ili skupine. Nema mnogo vremena, ali ima mnogo prilika da naučite tu dragocjenu vještinu. Iskoristite je bez oklijevanja dok nije prekasno! Doviđenja! Vaš...

ČETVRTI DIO

DUH UMJERENOSTI

Umjerenost ne znači govoriti da napola vjerujete kad vjerujete u potpunosti. Umjerenost je poštovanje suprotnih mišljenja i borba protiv njih bez gnjeva, suzdržavanje od osobnih napada i izbjegavanje osuda i ignoriranja.¹

Frédéric Bastiat

pribrajam i sebe kao angažiranog promatrača koji smatra da je naša demokracija dosegla kritičnu točku. Njezine „meke ograde“⁴ napadaju oni koji ponekad paradoksalno traže više demokracije, a ponekad manje. Nema čudesnog lijeka za naše boljke, ali nećemo pogriješiti ako više pozornosti posvetimo umjerenosti. Naša politika i javni život zahtijevaju ravnotežu i suprotstavljanje svim vrstama simplifikacije i fanatizma, a u tome nam umjerenost može pomoći. Barem trebamo pokušati.

Prije pet desetljeća, Saul Alinsky objavio je praktičan priručnik za „realistične radikale“.⁵ Bili su to strastveni savjeti o tome kako ostvariti društvene promjene u burnom dobu. *Pravila za radikale* odmah su postala bestseller, koji je utjecao na kasnije generacije društvenih aktivista na ljevici. Knjiga je i danas u tisku. Duhovito i sa žarom, Alinsky postavlja važna pitanja o tome kako promicati demokratske reforme. Možda se nećete složiti sa svim njegovim zaključcima (ne slažem se ni ja), ali impresionirat će vas njegov stil i strast. Možemo li danas imati takvo nešto za umjerenost? Ako možemo, koja bi bila pravila za realistične i praktične umjerenjake?

Iako nisam ratoboran, smatram da se umjerenost može nametnuti i uspjeti u današnjoj klimi jedino ako bude *borbeno* uvjerenje i *snažna* vrlina. Ne može biti drukčije kad su umjerenjaci okruženi neprijateljima i suparnicima koji su spremni za borbu i napadaju ih sa svih strana. Zato umjerenjaci sebi ne mogu priuštiti samozadovoljstvo ni neutralnost. Moraju uzvratiti. Ali kako?

Na samom kraju, posvetimo se nekome tko će vam djelovati kao oksimoron: *radikalnom umjerenjaku*. Iako

Alinsky nije bio umjerenjak u pravom smislu, možemo iskoristiti neke osobine koje je on smatrao potrebnima za društvene aktiviste kako bismo oslikali radikalnog umjerenjaka. Na vrhu popisa tih osobina nalazi se otvoren duh koji je posvećen slobodi, građanskoj ravnopravnosti i pravdi za sve, te ima hrabrosti reći istinu. On je znatiželjan, nepokoran, maštovit, eklektičan, duhovit i sklon samoironiji. Sve su te osobine neophodne onome tko se bori protiv apatije, konformizma i samozadovoljstva. On ima maglovitu i ekumensku viziju boljega svijeta i pritom izbjegava zamke utopizma i sektaštva.

To je velik zadatak, koji pokazuje da je umjerenost teška vrlina namijenjena samo hrabrim duhovima. Antika je to dobro znala. „Puštamo da nas nosi svaki povjetarac“, pisao je Seneka, „i plašimo se svake mogućnosti kao da je izvjesna. Nismo umjereni. Svaka nam sitnica može poremetiti ravnotežu i odmah izazvati paniku.“⁶ Stoga još više treba cijiniti hrabrost umjerenjaka, koji su poput onih odvažnih akrobata na žici koje vidamo u filmovima ili dokumentarcima, ali rijetko u stvarnosti. Moraju napredovati i u isto vrijeme održavati ravnotežu zbog vjetra. Ponekad se moraju nagnuti ulijevo, a ponekad udesno, kako bi nastavili put. Uvijek im treba i sreće da ostanu živi.

Stoga umjerenost nipošto nije nezanimljiva vrlina za slabe duhove, nego zahtjevna vrlina koja traži jedinstvene vještine koje ne posjeduje svatko. Zahtijeva sposobnost održavanja ravnoteže, spremnost na dijalog s prijateljima i protivnicima, te mudrost i vještinu prikupljanja najzdravijih stavova i načela sa svih strana, a da se pritom ne postane puki kameleon. Umjerenost ne može uvijek spriječiti anarhiju, ali nas može

zaštititi od utopijskih očekivanja i ciničnog prezira prema politici. Oni koji prihvaćaju ovu vrlinu predani su obnovi svojih društava odozdo prema gore, a ne odozgo prema dolje. Podsjećaju na one duhovne ratnike koji prakticiraju nenasilni otpor (*satyagraha*), ne boje se borbe bez oružja, i propovijedaju miroljubivost i požrtvovnost.⁷

Možda vam se moj portret radikalnih umjerenjaka čini nevjerojatnim, pretjeranim ili samo neprihvatljivim. Ne namjeravam žučljivo dokazivati da imam pravo. Samo se nadam da će moje riječi nadahnuti neke od vas da dobro razmisle prije nego što posve odbace umjerenost. Za kraj iznosim nekoliko (privremenih) pravila – Deset zapovijedi za radikalne umjerenjake. Ona su *sui generis* i stoga ih treba uzimati s barem malom rezervom.

Prvo. Ne govorite o umjerenosti kao da ima samo jednu dimenziju. Sjetite se da je to složena i eklektična vrlina s mnogo aspekata. Ona je „znanje o tome kako postaviti na pravo mjesto ono što se govori i radi“,⁸ što istovremeno znači mnogo toga (kao što je objašnjeno u nastavku). Umjerenjaci uvijek u svemu traže „one jasne granice iza kojih više nema pravednosti“.⁹ Nije lako otkriti te granice jer ih obilježava jako tanka linija koju može pronaći samo razboritost, zdrav razum i oštro oko za nijanse.

Drugo. Ne zaboravite da je umjerenost mnogo više od puke karakterne crte, stanja duha ili raspoloženja, kako se često tvrdi. Ona ima i važne institucionalne dimenzije koje omogućuju da funkcionira predstavnička vlada. Umjerenjaci podržavaju institucionalnu složenost i zamršene političke sustave, a skeptični su prema sustavima koji su jednostavni i uniformni.

Zagovaraju ravnotežu i kontrolu, dvodomnost, podjelu vlasti, federalizam, policentričnost, arbitražna tijela i sudsku kontrolu. Sve to počiva na formalnim i neformalnim samoupravnim strukturama koje olakšavaju kolektivno djelovanje i suradnju između pojedinaca i grupa s različitim perspektivama, ciljevima i resursima.

Treće. Ne brkajte umjerenost s neodlučnošću i ne pretpostavljajte da je umjerenost isto što i slabost, apatija ili popuštanje. Prava umjerenost ne proizlazi iz iscrpljenosti, straha i ravnodušnosti. Iako umjerenjaci u svakom slučaju polažu pravo na oklijevanje i vaganje prednosti i mana, nikad nisu izgubljeni pri donošenju odluka, niti neodlučno preuzimaju obveze. Imaju moralni i politički kompas zato što su privrženi načelima otvorenog društva kao što su sloboda, građanska ravnopravnost, tolerancija, pluralizam, ograničene ovlasti i vladavina prava.

Četvrto. Čvrsto odlučite da ćete razmišljati politički, a ne ideološki. Tako ćete slijediti umjerenjake, koji su pragmatični duhovi, a ne perfekcionista. Počnite se baviti svijetom kakav jest, a ne kakav bi trebao biti. Umjerenost nije ni fiksna ideologija ni stranačka platforma za organizaciju. Nemojte pristati na samo jedan najbolji put i odbacite svaku maniju. Prihvatite da većina političkih i društvenih pitanja ima više strana. Ne tumačite događaje u svjetlu jedne jedine vrijednosti ili načela, nego pažljivo proučite okolnosti i budite spremni prilagoditi svoja uvjerenja kad se okolnosti promijene. Oslanjajte se na kritičko razmišljanje i znanstvene dokaze, budite spremni procijeniti sve argumente prije nego što iznesete svoje mišljenje i provjerite sve poznate činjenice prije donošenja odluke.

Peto. Održavajte otvoren dijalog s protivnicima, čak i kad razgovor postane neugodan i bude jasno da oni imaju druge prioritete. Pobrinite se da vaša nesnošljivost prema protivnicima nikad ne naraste do te mjere da vas zaslijepi pa više ne vidite njihove moguće vrline i dobre argumente. Kad god je moguće, potrudite se graditi mostove preko ideološkog jaza. Ako mislite da smo na rubu građanskog rata, odmah se maknite s Twittera i Instagrama i počnite razgovarati sa susjedima slijeva i zdesna.¹⁰ Organizirajte se na lokalnoj razini radi ostvarenja skromnih ali konkretnih ciljeva kako biste unaprijedili život svoje zajednice. To je ono što umjerenjaci čine. Ako vam oni budu inspiracija, pružit ćete prijeko potreban primjer civiliziranosti u vrijeme pojačane ideološke nepomirljivosti.

Šesto. „Spoznajte glavno duševno načelo vašeg susjeda i dopustite njemu da spozna vaše.“¹¹ Drugim riječima, pazite da ne slušate samo istomišljenike. Jedan način da ih izbjegnute jest čitati sveobuhvatno i ekumenski. Čitajte novine *New York Times*, *Guardian* i *Washington Post*, ali i *Wall Street Journal*, *Financial Times* i *Economist*. Osigurajte da medijske vijesti dobivate iz više izvora, a ne samo iz jednoga ili nekolicine koja odgovara vašim ideološkim sklonostima. Na internetu je danas lako listati i unatoč pretplatama. Ali, kao što znamo, previše se ljudi oslanja samo na izvore koje im je ugodno čitati i odriče se ostalih. Nemojte!

Nećemo očuvati naš slobodni način života ako nismo spremni izići iz sfere istomišljenika i ozbiljno shvatiti stavove naših kritičara i protivnika. Umjerenjačko je djelovanje nespojivo sa životom u zatvorenim krugovima i članstvom u političkom kultu ili sektu. Iznad svega morate biti na oprezu i odbacivati